

УДК 338.23:336.74

О.В. Абакуменко, д-р екон. наук**Т.С. Дорош**, магістр

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ЦИКЛІЧНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ В КОНТЕКСТІ АВСТРІЙСЬКОЇ ШКОЛИ ЕКОНОМІКИ**О.В. Абакуменко**, д-р екон. наук**Т.С. Дорош**, магістр

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ЦИКЛИЧНОСТЬ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МЫСЛИ В КОНТЕКСТЕ АВСТРИЙСКОЙ ШКОЛЫ ЭКОНОМИКИ**Olha Abakumenko**, Doctor of Economics**Taras Dorosh**, master

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

THE CYCLICAL NATURE OF THE ECONOMY IN THE CONTEXT OF THE AUSTRIAN SCHOOL OF ECONOMICS

Досліджено теорії економічних циклів окремих макроекономічних шкіл. Основну увагу приділено теоріям бізнес-циклу представників австрійської школи економіки, на відміну від мейнстріму економічної науки. Зроблено висновок про невідповідність класичних теорій економічних циклів та сучасної економічної думки новим викликам економічної дійсності.

Ключові слова: економічний цикл, бізнес-цикл, циклічність розвитку економіки, австрійська школа економіки.

Исследованы теории экономических циклов отдельных макроекономических школ. Основное внимание уделено теориям бизнес-цикла представителей австрийской школы экономики, в отличие от мейнстрима экономической науки. Сделан вывод о несоответствии классических теорий экономических циклов и современной экономической мысли новым вызовам экономической действительности.

Ключевые слова: экономический цикл, бизнес-цикл, цикличность развития экономики, австрийская школа экономики.

The article discusses the theory of economic cycles of individual macroeconomic schools. Focuses on theories of the business cycle of the representatives of the Austrian School of Economics, unlike mainstream economics. The conclusion of non-conformity of the classical theories of economic cycles and modern economic thought

Key words: economic cycle, business cycle, cyclical economy development, the Austrian School of economics.

Постановка проблеми. Нові виклики економічної дійсності поставили сучасні макроекономічні школи у складне становище: жодна з них не здатна комплексно пояснити передумови і причини циклічних коливань, ліквідації їх наслідків та методів попередження в майбутньому. Єдиними методами виходу зі складної фінансово-економічної кризи 2007–2009 рр. та її наслідків «спадкоємниці» класичних шкіл вільного ринку вбачають лише у застосуванні державного втручання, яке спрямоване лише на ліквідацію симптомів «хвороби», а не причин її виникнення. Такі спостереження спонукають до пошуку альтернативного розуміння навколишньої дійсності. Одне з них уже більше півтора століття пропагує австрійська школа, відкинута мейнстрімом на задвірки економічної теорії, яка має необхідні конкретні методологічні інструменти для пояснення, ліквідації наслідків недавніх кризових явищ, а також їх попередження в майбутньому.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні фінансова система з домінуючою роллю банківського сектору продемонструвала свою хиткість у найбільш відповідальні моменти економічної активності. Після фінансової кризи 2007–2009 рр. ми можемо спостерігати наслідки діяльності банківської системи з частковим резервуванням. Недавні реакції міжнародної спільноти на ці події змусили засумніватися у неповторенні наступного економічного циклу. Дієвими засобами усунення регулярної загальноекономічної циклічності можуть стати результати напрацювань австрійської школи економіки.

Метою статті є вивчення погляду австрійської школи економіки (АШЕ) на явище циклічності ділової активності та критики цієї школи інших теорій економічних циклів.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Виклад основного матеріалу. Сучасна економічна наука стверджує, що «економічний цикл – це спільна риса майже всіх сфер економічного життя і всіх капіталістичних країн» [5, с. 249]. У книзі «Экономикс: принципы, проблемы и политика» К.Р. Маконнелла і С.Л. Брю, яка вже стала класичним навчальним посібником з економіки, стверджується, що діловий (економічний) цикл – це підйоми і спади рівня ділової активності, що йдуть один за одним протягом кількох років [2, с. 158]. Однак виділити конкретні фактори, що спричиняють регулярні економічні коливання, вченим-економістам головної течії економічної науки не вдається. З цього приводу вдало висловив свою думку А.П. Заостровцев: «По мере развертывания кризиса нарастает и кризис современной макроэкономической теории. Дело в том, что все ее течения (будь то монетаризм, новая классика или кейнсианство, трансформировавшееся в кейнсианство с приставкой «нео») не в состоянии объяснить природу экономических циклов. Причем не просто показать, какие явления сопровождают последовательные подъемы и спады, или продемонстрировать модели, описывающие механизм перехода от одной фазы цикла к другой, но именно объяснить кризисы как повторяющиеся и закономерные явления, вытекающие из внутренних свойств организации экономической жизни» [1, с. 5]. На фоні такої «бідності філософії» макроекономічних шкіл у питанні економічної циклічності виділяється австрійська школа економіки. Найвидатнішими її представниками в ХХ ст. були економісти австрійського походження Людвіг фон Мізес і Фрідріх фон Гайек, які висунули власну теорію економічних циклів.

Головною передумовою визначення сутності та факторів, що обумовлюють появу економічних циклів, є їх розмежування з близьким за змістом, проте, зважаючи на проблематику цієї роботи, абсолютно іншим явищем є коливальні процеси в економіці¹. Відповідно до постулатів австрійської школи економіки, навколишня економічна дійсність та зміни, що в ній відбуваються, не підлягають точному опису до того часу, як вони вже відбулися. Події та зміни економічних параметрів змушують економічних агентів (підприємців) прогнозувати і від точності таких прогнозів залежить їх фінансовий результат. Можливість здійснення досконало точних прогнозів призвело б до неможливості існування підприємницької діяльності як такої. В цьому контексті слушною вважаємо думку доктора філософії з економіки М. Ротбарда: «Изменения происходят постоянно и во всех сферах и областях экономики. Изменяются вкусы потребителей... Открываются новые запасы одних видов природных ресурсов, а запасы других оказываются исчерпанными. Технологические сдвиги меняют уровень и структуру производственных возможностей. Капризы погоды воздействуют на урожаи сельскохозяйственных культур. Все эти и многие другие изменения характерны для любой экономической системы» [4, с. 45]. Таким чином, як вказує М. Ротбард, немає необхідності «стабілізувати»² такі зміни, оскільки вони становлять основу економічної діяльності. Крім того, немає необхідності в окремій «теорії циклу», яка могла б пояснити такі коливання, адже їх повністю здатна пояснити загальна економічна теорія [4, с. 45–46].

На противагу вищеописаному, існує явище загальної економічної циклічності, сутність якого полягає в чергуванні спільних для всіх галузей і сфер економіки піднесень (бумів) та криз. Як зазначає М. Ротбард: «Проблема экономического цикла состоит в общем характере бума и депрессии, это не проблема, которая может быть решена изу-

¹ Найбільш логічно послідовним і таким, що, на нашу думку, відповідає дійсності, є підхід, поданий М. Ротбардом у книзі «Велика депресія в Америці», що, власне, відповідає уявленням австрійської школи економіки щодо питань економічної циклічності. Тому висновки, подані в цій роботі, будуть ґрунтуватися на напрацюваннях цього автора.

² Досить цікавою є ілюстрація М. Ротбарда явища економічної циклічності – він пропонує уявити суспільство, в якому кожен сім років відбуваються набіги сарани. Підприємства, що виготовляють засоби для боротьби із сараною, будуть переживати піднесення кожні сім років і занепад у період, коли набігів сарани немає. Автор ставить читачу риторичне запитання: чи є необхідність виробляти такі засоби кожного року рівномірно, навіть якщо вони шість років не будуть використовуватися і покриються іржею та застаріють?

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

чением состояния конкретных отраслей и поиском факторов, являющихся причиной их относительного процветания или депрессии» [4, с. 48]. Існування, на думку вищезазначеного автора, теорій таких циклів, як двадцятирічний будівельний цикл чи семирічний цикл набігів сарани, не дозволяють зрозуміти сутність загального економічного циклу і є не корисними для вивчення конкретних економічних спадів і депресій [4, с. 48].

Таким чином, можемо узагальнити, що економічній діяльності притаманні циклічні коливання. Проте предметом особливого вивчення мають стати саме регулярні загальноекономічні коливання, здатні чинити вплив на всі сфери і галузі економіки. Водночас не можемо не погодитися з твердженням, що окремі зміни навколишньої дійсності здатні впливати й підсилувати загальноекономічні коливання (воєнні дії, голод, стихійні лиха тощо).

На думку М. Ротбарда, головними питаннями, які мають бути поставлені на порядок денний кожної теорії економічних циклів та вирішені нею, є:

1. Концентрація підприємницьких помилок. «Это первая проблема, являющаяся вызовом для каждой теории цикла. Предприниматели вполне успешно ведут свой бизнес, а их операции, по большей части, приносят им неплохую прибыль. Внезапно и без всякого предупреждения условия меняются и огромное количество фирм становятся убыточными. В одночасье выясняется, что, прогнозируя будущее течение дел, все они совершили фатальные ошибки» [4, с. 50].

2. Коливання в галузях, що виробляють капітальні блага (будівництво, добувна промисловість, виробництво обладнання), є інтенсивнішими, ніж у галузях, що виробляють кінцеві товари й послуги.

3. Збільшення обсягу грошової маси у період буму та її зниження (хоча і не завжди) під час депресії.

На ці головні та інші питання, які генеруються у процесі проходження економічного циклу, здатна дати відповіді теорія бізнес-циклу австрійської школи економіки. Представниками АШЕ виділяється головна й беззаперечна передумова виникнення регулярних загальноекономічних циклів – зміни у співвідношенні між запасом грошей і попитом на них. Саме зміни у пропорції «пропозиція-попит» на загальний еквівалент обміну – гроші – здатне «запускати» загальноекономічні коливання. Проте невимушені зміни у пропорції грошей не здатні викликати бум чи депресію [4, с. 48].

Єдиною причиною порушення цієї пропорції апологети АШЕ вбачають у появі додаткової фідучіарної грошової маси в економічному обігу, яка створюється банківською системою з частковим резервуванням буквально з нічого. Негативний вплив від такої діяльності банків ґрунтується на постулаті АШЕ, згідно з яким у короткостроковому періоді об'єм грошової маси не є нейтральним фактором, а призводить до зниження ринкових ставок процента. Подібні зміни у грошовій пропозиції, які вимушено змінюють пропорцію «пропозиція-попит» на гроші, деформують реальну економічну дійсність та призводять до регулярних загальноекономічних підйомів та наступних депресій. Погоджуємось з іншим апологетом АШЕ, засновником австрійської теорії економічних циклів Людвігом фон Мізесом: «Волнообразная динамика, сотрясающая экономическую систему, рецидивы периодов бума, за которыми следуют периоды депрессии, представляют собой неизбежные следствия попыток, повторяющихся вновь и вновь, понизить валовую ставку процента посредством кредитной экспансии» [3, с. 461].

Процес зростання фідучіарної³ грошової маси у ході незабезпеченої реальними заощадженнями кредитної експансії за зовнішніми ознаками й негайними наслідками виглядає подібним до явища збільшення пропозиції заощаджень, що забезпечують майбутні інвестиції, а тому сприймається підприємцями як сигнал до впровадження нових інвестиційних

³ Тобто такої, яка заснована на довірі вкладників банку.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

проектів та ідей. Тобто незабезпечена кредитна експансія вводить підприємців в оману, які вважають, що суспільство має у своєму розпорядженні додатковий ресурсний фонд, який дозволить реалізувати й завершити нові проекти. Крім того, процес створення банками грошової маси з нічого приховує різницю у намірах суспільства та підприємців: суспільство продовжує бажати споживати, а підприємці – вдосконалювати виробничу структуру. Як буде показано нижче, такі різнополюсні потреби не можуть бути задоволені одночасно. Відповідно до постулатів АШЕ будь-яке вдосконалення виробничої структури й поява капітальних благ завжди вимагають від економічних агентів здійснення попередніх заощаджень.

Впровадження нових інвестиційних проектів відбувається у більшості своїй у галузях, які є більш віддаленими від кінцевого споживання, тобто у тих, які виробляють капітальні блага для вищих стадій виробничої структури. Тому криза й депресія, які настають у ході економічного циклу, запускають процеси корегування економічних параметрів саме у цих галузях інтенсивніше, ніж у близьких до кінцевого споживання стадіях. Оскільки такі проекти були впроваджені підприємцями помилково (тобто для них не вистачає реальних фінансових ресурсів і суспільство в них поки що немає потреби), такі інвестиції будуть ліквідовані, розпочнеться депресія, тобто процес пристосування виробничої структури економіки до реальних потреб споживачів.

У ході бізнес-циклу, а саме у фазі піднесення, банківською системою значно розширюється кредитування фідуціарними грошовими засобами, що приводить до колосального зростання грошової маси в обігу. Проте, як вказує професор політичної економії Уерта де Сото Хесус, ця грошова маса є надмірно еластичною, яка означає, що за певних обставин вона може легко звузитися, що матиме катастрофічні наслідки для економіки [7]. Економічні цикли попередніх століть розвивалися відповідно до цього правила, проте починаючи з другої половини ХХ століття, внаслідок змін світових валютних систем та відходу від золотого стандарту, економічні депресії поряд з падінням обсягів виробництва та рівня економічної активності характеризуються процесами інфляції.

Поряд із теорією бізнес-циклу австрійської школи економіки існують альтернативні теорії, що намагаються пояснити явища загальної економічної циклічності. Проте, з погляду АШЕ, їхні пояснення є необґрунтованими.

Теорія загального перевиробництва. Критика АШЕ цієї теорії полягає в тому, що, незважаючи на зниження купівельної спроможності покупців, внаслідок чого з'являється перевиробництво, деяка величина грошей у населення буде залишатися навіть у періоди депресій. На вільному ринку немає жодних причин, які б заважали цінам знизитися до такого рівня, за якого такі товари були б реалізовані. Головна проблема полягає в тому, що підприємці не бажають продавати їх за такими цінами, які не зможуть покрити витрати на виробництво цих товарів. Тому питання перевиробництва переходить у площину іншого питання: ціни реалізації виявляються нижчими за витрати на їх виробництво. Відповідно до маржиналістського підходу, виробничі витрати визначаються цінами реалізації, очікуваними в майбутньому, а тому вирішення проблеми цінового диференціалу між цінами реалізації та витратами можна пояснити лише виходячи з одного – підприємці в певні моменти минулого заплатили більшу ціну, купуючи фактори виробництва, тобто переплатили. Як було розглянуто вище, не заснована на попередніх заощадженнях кредитна експансія банківської системи призводить до концентрації таких помилок. Помилкові інвестиції зосереджують економічну діяльність у таких галузях господарства, які породжують збитки, тобто витрати на виробництво перевищують ціни реалізації. Таким чином, відбувається помилкове перевиробництво одних товарів і недовиробництво інших.

Теорія недоспоживання. Поряд з теорією перевиробництва існує споріднена – недоспоживання, яка лягла в основу кейнсіанської та похідних економічних теорій. Суть теорій недоспоживання можна описати таким твердженням: платоспроможний споживчий попит у

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

силу певних причин виявляється недостатнім для того, щоб викупити весь обсяг вироблених товарів. До таких причин відносять занадто великий обсяг інвестицій, що приводить до надвиробництва, а також гіпотезу про перерозподіл доходів, який сприяє збагаченню окремих груп населення. Відповідно до вчення АШЕ, поки існують люди, завжди зберігається певний рівень споживання, а тому за будь-яких обставин буде зберігатися деяка величина грошового платоспроможного попиту. Як було зазначено вище, вільний ринок завжди буде сприяти реалізації товарів і послуг за будь-яких цін, пристосовуючись таким чином до рівня споживчого попиту. Тому збитки будуть мати лише тимчасовий характер, оскільки поступово підприємці будуть враховувати новий рівень споживання у своїх прогнозах.

Крім того, необхідно зауважити, що суть підприємницької діяльності і полягає в тому, щоб передбачувати попит і рівень споживання населення. Як стверджує М. Ротбард, виробнича «машина» збільшується лише тому, що цього хочуть люди, які намагаються підвищити рівень життя в майбутньому [4, с. 117]. Твердження про те, що в період піднесення й буму виробництво виходить за межі, обмежені платоспроможним попитом, може бути істинним лише у випадку, коли підприємницька функція дестабілізується через випуск незабезпечених кредитних грошей, як це стверджує АШЕ та її теорія бізнес-циклу. Ця теорія підпадає під сумнів ще через один аспект, який проявляється в реальній економічній дійсності: в період кризи й депресії найбільше «страждають» ті галузі, які виробляють капітальні, а не споживчі блага, що суперечить основам цієї теорії.

Принцип акселератора. Згідно з цим принципом зростання попиту на споживчі товари й послуги викликає зростання попиту на капітальні блага, причому в більшому масштабі. Принцип акселератора відштовхується від абсолютно правильного твердження – будь-яке виробництво здійснюється заради кінцевого споживання. Достатньо детально ідея акселератора розкрита в книзі «Економіка» П. Самуельсона і В. Нордхауза⁴ [5]. Однак, на перший погляд, несуперечність принципу акселератора насправді приховує в собі певні помилки. Сутність першої полягає в тому, що економічна теорія не може розглядати підприємців як автоматичних роботів, які реагують на спорадичні імпульси споживчого попиту. Правильним є зворотне – підприємці намагаються завчасно передбачити збільшення платоспроможного попиту на їхню продукцію і тому на практиці залишають частину свої виробничих потужностей не задіяними. Другим хибним твердженням є те, що цим принципом проводяться фіксовані і незмінні пропорції між виробництвом капітальних благ, факторами виробництва та виробництвом споживчих благ. Конкретний випуск благ кінцевого споживання може бути досягнутий завдяки комбінуванню в різних пропорціях праці, основного й оборотного капіталу, а вибір підприємця буде залежати від структури відносних цін. Тому, зважаючи на принципи теорії цін і факторів виробництва, припущення про те, що між виробництвом споживчих благ та величиною капітальних благ, необхідних для їх виробництва, існує певне фіксоване відношення, є помилковим.

Наступне критичне зауваження стосується того, що принцип акселератора є внутрішньо логічно суперечливим. Будь-якому зростанню інвестицій має передувати збільшення заощаджень. Якщо, згідно з цим принципом, відбувається зростання споживання, наступне зростання інвестицій не матиме під собою жодної фінансової основи. Дія принципу акселератора вимагає проведення масштабної кредитної експансії, яка дасть змогу одночасно збільшити споживання та наступні інвестиції. Важливо зазначити, що

⁴ П. Самуельсон і В. Нордхауз називають цей принцип законом. Вказані автори пропонують уявити текстильне підприємство, обсяг капітальних благ якого є постійним і становить 20 машин, причому кожного року відбувається вибуття й заміна однієї машини. Далі пропонується уявити ситуацію, коли попит на продукцію підприємства зріс на 50 %, і як наслідок, збільшується на 50 % обсяг капітальних благ. Таким чином, у новому році підприємство закупить уже не одну машину, а 11: 1 — для заміни і 10 — для виготовлення додаткової кількості одягу, щоб задовольнити попит. Тобто 50%-не зростання попиту привело до зростання виробництва капітальних благ на 1000 %. Водночас, як вказують автори, дія принципу акселератора має зворотний напрям і являє собою потужний фактор нестабільності економіки.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

в період буму кредитної експансії компанії і фірми, які виробляють капітальні блага, працюють на повній потужності, а тому твердження про те, що збільшення попиту на споживчі блага приводить до миттєвого зростання виробництва капітальних благ, є хибним. Іншою помилкою, яка знаходиться в аргументації закону акселератора, є намагання пов'язати збільшення попиту на споживчі блага, яке виражене у грошових одиницях, зі збільшенням виробництва обладнання й машин, що виражене в натуральних одиницях. Крім того, як акцентує В. Хатт [7], теорія акселератора заснована на виборі абсолютно довільного часового періоду в один рік. Проте використання коротших проміжків часу (наприклад, тиждень чи місяць) не розглядаються прибічниками цієї теорії, адже такі коливання не спостерігаються в реальному житті, при цьому тиждень є не більш довільною часовою одиницею, ніж рік. Найбільш раціональним підходом буде прийняти часовий період, тотожний терміну корисного використання обладнання. В такому випадку не спостерігається раптових коливань, а зростання попиту на споживчі блага тотожне зростанню виробництва обладнання.

Дефіцит «можливостей для інвестування». Серед економістів досить поширеною є ідея, відповідно до якої причиною депресії є дефіцит можливостей для інвестування. Найбільш комплексно вона представлена в теорії стагнації неокейнсіанця Е. Хансена у книзі «Экономические циклы и национальный доход» [6]. Суть цієї та похідних теорій економічного циклу полягає в тому, що причина коливань економічної кон'юнктури вбачається у перенасиченні економіки інвестиціями. Інвестиційні можливості з'являються в період буму та піднесення і використовуються відповідним чином. Через деякий час ці можливості зникають, внаслідок чого настає криза й депресія до того часу, поки не виникнуть нові інвестиційні можливості. До останніх відносять високі темпи приросту населення, поява нових джерел ресурсів, а також наявність і швидке поширення технічних інновацій.

Як критично зауважує М. Ротбард, подібний перелік факторів впливу на динаміку економічного розвитку не містить найважливішого елемента – «смаків»⁵ економічних агентів, а конкретніше — тимчасових переваг, що визначають кількість суб'єктів, що будуть здійснювати заощадження та інвестування. Крім того, М. Ротбард переконливо вказує, що, незважаючи на те, що природні ресурси й вільні території земель є важливими факторами розвитку економіки, вони не можуть бути гарантією можливостей для прибуткових інвестицій. Щодо населення, то немає жодного механізму, за посередництва якого приріст населення міг би стимулювати інвестиції. Відповідно до австрійської теорії обсяг інвестицій завжди знаходиться на рівні, меншому максимально можливого рівня використання технологій. Тому інтенсивність інвестування та його обсяг обмежені не «станом технологічних знань», як стверджує теорія «дефіциту можливостей для інвестування», а обсягом заощаджень, який є фактором стримування й лімітування інвестицій.

Теорія економічного циклу Шумпетера. У цій теорії, як і в попередній, був відкинутий феномен тимчасових переваг, а тому єдиним елементом системи, здатним до змін, залишилися технологічні інновації, які Й. Шумпетер і розмістив у своїй теорії. Вчений-економіст вважав, що технологічні інновації фінансуються через кредитну експансію. Інноваційні проекти концентруються в конкретній галузі, чим і спричиняють бум. Останній завершується в момент, коли інноваційні інвестиції вичерпують себе і збільшене внаслідок інвестицій виробництво продукції потрапляє на ринок, спричиняючи ліквідацію старих безінноваційних фірм та галузей. Закінчення періоду концентрації інновацій в одній галузі поряд із труднощами, що виникли перед старими підприємствами, породжують депресію, яка завершується, коли підприємства і фірми пристосовуються до нової ситуації. Як стверджує М. Ротбард, ця теорія має багато помилок [4, с. 139–141]:

⁵ Як зауважує М. Ротбард, перелік факторів економічного розвитку «теорії стагнації» Е. Хансена запозичений з умов рівноваги системи Вальраса, що передбачає стабільно функціонуючу економіку, в якій смаки, технологічні знання й ресурси є заданими.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

1. Незважаючи на те, що «чиста» модель Шумпетера постулює досконале знання й відповідну відсутність підприємницьких помилок, у цій теорії відсутнє пояснення зникнення здатності старих і нових фірм точно передбачувати майбутнє.

2. У дійсності між моментом появи в певній галузі нових технологій та інновацій і моментом, коли ступінь і концентрація їх використання сягають значних масштабів, проходить достатньо тривалий проміжок часу. Водночас збільшення виробництва досягається відносно швидко. Це означає, що теорія повинна стверджувати збільшення виробництва після реалізації концентрації інновацій – інакше не виникає коливань.

3. У теорії Шумпетера відсутній факт існування тимчасових переваг і ненульової ставки відсотка, а фактором, що обмежує інвестиції, є обрані технології, а не заощадження, як стверджує АШЕ. Отже, інвестиції, профінансовані банківськими кредитами, не обов'язково будуть спрямовуватися в інноваційні технології.

4. Немає підстав вважати моменти концентрації інновацій реально існуючими. Навпаки, впровадження нових технологій являє собою безперервний процес, що стосується майже всіх фірм.

5. Крім вищеперерахованого, трактування Шумпетером функції підприємництва є вузькою й однобокою. Не можна стверджувати, що підприємництво – це лише процес створення й реалізації інновацій, воно полягає в безперервному пристосуванні до невизначених умов майбутніх попиту й пропозиції, у т. ч. у впровадженні інноваційних технологій.

У більш пізніх версіях своєї теорії Й. Шумпетер додав поняття множинного циклу, стверджуючи при цьому існування трьох різних за тривалістю циклів. Критика АШЕ цього твердження полягає в тому, що подібні концепції руйнують будь-яку теорію загального економічного циклу.

Висновки. Таким чином, невідповідність перерахованих теорій та сучасної економічної думки новим викликам економічної дійсності спонукає до вивчення альтернативних теорій економіки, в тому числі теорій економічних циклів. Найбільш яскраво вираженою серед них залишається австрійська теорія бізнес-циклу, яка здатна повністю пояснити деталі протікання загального економічного циклу. Головним його рушієм є кредитна експансія банківської системи на основі часткового резервування, яка дозволяє без здійснення заощаджень стимулювати «розширення» й «подовження» виробничої структури. Проте такий «прогрес» є тимчасовим і призводить лише до буму економічної активності, що переходить у кризу та депресію, тобто так часто спостережуваного в дійсності економічного циклу. Тому, на відміну від інших економічних теорій, представники АШЕ мають у своєму арсеналі методи запобігання та попередження загальних економічних циклів – скасування державного дозволу на банківську діяльність з частковим резервуванням.

Список використаних джерел

1. *Заостровцев А. П.* Экономические циклы: анализ австрийской экономической школы [Электронный ресурс] / А. П. Заостровцев. – Режим доступа : http://finbiz.spb.ru/download/3_2009_zaostrov.pdf.

2. *Макконелл К. Р.* Экономика: принципы, проблемы и политика : пер. с 14-го англ. изд. / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 972 с.

3. *Мизес Л.* Человеческая деятельность: Трактат по экономической теории / Людвиг фон Мизес. – 2-е испр. изд. – Челябинск : Социум, 2005. – 878 с.

4. *Ротбард М.* Великая депрессия в Америке : пер. с англ. / Мюррей Ротбард. – М. : ИРИСЭН, Мысль, 2012. – 522 с.

5. *Самуэльсон П.* Экономика : в 2-х т. / Пол Самуэльсон. – М. : Алгон, 1994. – 740 с.

6. *Хансен Э.* Экономические циклы и национальный доход / Э. Хансен. – М. : Директ-Медиа, 2007. – 644 с.

7. *Хесус У. С.* Деньги, банковский кредит и экономические циклы / Уэрта де Сото Хесус ; пер. с англ. под ред. А. В. Куряева. – Челябинск : Социум, 2008. – 663 с.